

СТАНОВИЩЕ

от доц. д-р Елена Коцева - Арнаудова

за труда на *д-р Росен Росенов Малчев*,

докторант на самостоятелна подготовка

тема: *“Напрежения в структурата на фолклорната вяра.
Агиология и демонология”*

за присъждане на научната степен

“доктор на филологическите науки”

Катедра "Кирило-Методиевистика",

СУ “Св. Климент Охридски”,

Хуманитарни науки 2.1. Филология, специалност: Българска
литература (Старобългарска литература)

Озаглавен „Напрежения в структурата на фолклорната вяра. Агеология и Демонология“, трудът на д-р Росен Росенов Малчев е резултат на дългогодишна събирателска дейност. Резултат от архивиране на системни теренни проучвания, в които са отразени географският релеф и други природни дадености, пътища и пътни връзки, култове към свръх естествените сили на Доброто и Злото и на техния облик – човешки (антропоморфен), зверовиден (зооморфен) или чудовищен (тератоморфен). Проучванията са направени на територията на съвременна България или в някои случаи в границите на нейния исторически хинтерланд. Подборът на мотивите и персонажите според целите на д-р Малчев е направен с оглед на структурите, които разкриват устойчиво културно пространство, характерологично за българската езикова общност. Съдържанието на труда е представено (Автореферат стр. 13) в два основни дяла, като в първия „се анализират“ напреженията в структурата на фолклорната вяра в контекста на взаимоотношението между Света на светците (познавателно поле

на ангелологията) и Света на стихийните демони (познавателно поле демонологията във фолклора).

В Дял първи, който се състои от четири глави, основна тежест пада на вярванията във „воден бик“ изследвани в широките граници на българското етническо землище. По същество бихме могли да определим това вярване като „балкански субстрат“, свързан със стари миграционни движения, преди заселването на прабългари и славяни по тези земи. За това вярване в българския ареал д-р Малчев привежда регионално устойчиви примери, адаптирани на ново българско ниво. Тук, както и на други места в изследването е отбелязана липсата на църковна забрана (санкцио) в Монтанско и Врачанско (подобни случаи са известни например и от практикуването на нестинарството у нас, което ту се забранява, ту се разрешава от епархийската църковна власт). Интересна е също така отбелязаната колизия между официално/забранено в т.н. от д-р Малчев „пъстренски обичай“ с оглед на процеса „овладяване/противопоставяне“ между природни дадености и разширяване на културното пространство; практики, засвидетелствани още от тракийско време, запазени и преосмисляни в български фолклорни вярвания. Змеят в тази част от изследването, раздел Трети / 3.2. е представен като специфичен за дуалистични вярвания в района на Чипровци (Западна Стара планина); това е Змей вредител/ Змей пазител.

Публикуването на вярвания, резултат от контаминиране на религиозен култ (св. Георги змееборец) с рудиментарни (понякога - архетипни) вярвания, е от значение при изучаването и тълкуването на процесите в българското етно-културно пространство. Такъв е записаният и дешифриран от д-р Малчев, случай от с. Лясковец, Берковско. Тук той определя „пъстренски цикъл“ като типичен. Обичаят завършва „с гонене на змей“. В този случай не са пропуснати демографски характеристики за по-старо „турлашко“ и по-новото „загорско“ население. Това е добър пример за „пренасяне“ на култ следствие на демографски

промени. Също така е изяснено влиянието на сюжет от писмени извори, какъвто е случаят с епизода от житието на св. Георги, който побеждава воден змей и спасява царска дъщеря.

Раздел първи, представя глави Втора и Трета, стр. 97 – 171 „Взаимоотношението демони -- човешки общности, мотивът за змиеподобните демони и змееборството в Източен Рупчос, Средните Родопи“. Змията, отровната *аспида* според библейските текстове, се превъплащава в змей-демон. „Юговският змей“ и „юговската ламя“ са вярвания, записани и тълкувани от д-р Малчев в изолирана християнска общност – околните селища са помохамеданчени. Подробно са анализирани проявите на самия демон, мястото-обиталище в сакралната територия. В рамките на представения труд материалите от Югово са връзка:

- а) между подобни / сходни вярвания у българите християни от различни райони на страната;
- б) независима регионална сакралност на култове в географско отдалечени планински селища.
- в) ислямски/ ислямизирани общности.

Така доказателствената страна на примерите, изброени от д-р Малчев, са и доказателства за единство на вярвания в етно-културната общност. Те са приноси за проблематиката. *Върховете* на планините – *пещерите* – *водоизточниците* превърнати в „аязмо“ са природните фактори, които провокират и съхраняват в народното християнство стари обредни практики.

В Дял Втори глави Първа и Втора, стр. 250-328, са разгледани феномени на вярвания с различен произход и почитани от християни и мюсюлмани – най-често тези мотиви са и иранно – персийски. Уникални по своята същност и трактовка са разгледаните от д-р Малчев, прабългарски амулети „коне яздени от човешка глава“. Трактовката би могла да ни изведе до подобно изображение в кана на съкровището „Наг сент Миклош“. Към същите сюжетни мотиви се отнасят „и конниците без глава“,

чиито култови превъплъщения се срещат при герои на епоса и на светителски култове.

Усвояването и възпроизвеждането на обществени и културни форми, които са се появили в чужда култура, изграждат противоречивата същност на св. Иван Рилски. Като преподобен в ранга на светителската йерархия, св. Иван Рилски е и анахорет в битността си на монах. В ранен стадий след покръстването (864 г; 18.VIII.946), противоречията между него и общността са проследени от д-р Малчев по линията отличителна, харизматична личност, *vir illustris*, едновременно заплаха и закрила на общността. Д-р Малчев дава редица автентични примери, система от митологически представи за нови въплъщения на зли, стихийни духове. Напрежението, схващано като конфликт, спиране, отмяна на същност, са похвати разкрити в разглеждания труд. Те са приложени именно към дуални същности на персонажите.

Във Втората част на своя труд, където се разглежда култът към св. Иван Рилски, д-р Малчев подробно се спира на „процесията пренасяне мощите на светеца от Търново в Рилския манастир“ като обществена изява, търсейки опорни точки и в народното християнство. Самата Рилска повест е важен паметник за медиевистиката, за живота на Балканите след падането им под османска власт. Рилската повест е документ за политиката на Мара Бракович и отразява резултата от ранни административни решения на Високата порта. Намирам, че подобни бележки биха могли да бъдат направени под линия, за да се подчертае другият, различен поглед върху това събитие. Разглежданият труд предлага убедително решение за пътя, по който минава процесията на мощите. Сам по себе си Пътят и цялата процесия следват църковно предписание; обогатена и утвърдена е хипотезата за пътя на процесията през Сапарева баня- Йордан Иванов – Иван Добрев – Росен Малчев. Потърсена е възможната обществена реакция, фиксираща процесията.

Стилът на изложение в изследването на д-р Малчев е ясен и точен. Бих препоръчала в едно бъдещо издание да се приложат географски карти и фотоси от теренните проучвания с каквито разполага архивът на „Онгъл“. С оглед на читателската публика би било полезно да се направят някои уточнения от гледна точка на медиевистиката. Бележките ми са на разположение на автора.

Самият акт на събиране и изследване на нови вярвания и ритуали в т. н. народно християнство и тяхното своевременно публикуване и систематизиране в представения труд ми дават основание да препоръчам на уважаемото Жури да присъди на д-р Росен Росенов Малчев научната степен „доктор на филологическите науки“.

София, 16 септември 2015 г.

/ доц. д-р Елена Коцева /